

ЕПИЗОДИ ОТ КОНСТИТУЦИОННАТА ИСТОРИЯ НА САЩ

Борислав Цеков¹

Анотация:

Конституционната политика на САЩ има съществено влияние върху развитието на съвременния конституционализъм. Важни положения и принципи в конституционното устройство на САЩ е еволютивен резултат от наслагвания на политически и правни явления и прецеденти, които се превръщат конституционни конвенции (традиции) или са изрично закрепени на конституционно ниво. В тази статия са представени отделни епизоди от конституционната история на САЩ, свързани с формирането на две от важните демократични достижения на американския конституционализъм, които рязко контрастират на фона на абсолютните монархии и феодално-съсловните политически режими в Европа през XVII-XVIII век - свободата на печата и ограниченията в мандатността на президентската власт. Отделено е място и на историческата поява на религиозния елемент в конституционната клетва на американския президент.

Ключови думи: САЩ, конституционализъм, история, свобода на печата, президент, конституционна клетва.

Abstract:

US constitutional politics has a significant impact on the development of modern constitutionalism. Important provisions and principles in the US constitutional system are an evolutionary result of overlaps of political and legal phenomena and precedents that are transformed into constitutional conventions (traditions) or are explicitly enshrined at a constitutional level. This article presents separate episodes of US constitutional history related to the formation of two of the important democratic achievements of American constitutionalism that sharply contrast against the realities of absolute monarchies and feudal-class political regimes in Europe in the 17th-18th centuries - the freedom of the press and the limitations in the president's term of office. The history of the appearance of the religious element in the constitutional oath of the American president is also presented.

¹ Доктор по конституционно право. Хоноруван лектор по Сравнително конституционно право в ПУ „Паисий Хилендарски“ и УНСС, член на Правния съвет на Президента на Република България.

Американската нация се създава не на базата на общ етнически произход, език и общо историческо минало (етно-нация), а около споделени демократични, републикански конституционни ценности (политическа нация). Декларацията за независимостта от 1776 и Конституцията на САЩ от 1789 г. за първи път извеждат като водещи начала на държавното управление републиканизма, федерализма, разделението на властите, изборността и мандатността на президента, гражданските права. Демократичните идеи на политически мислители като Джон Лок и Томас Пейн за народния суверенитет, разделението на властите, правата и свободите на гражданите не остават само на страниците на техните трактати. В САЩ те се превръщат в конституционна реалност, социална практика и държавен градеж. Слага се началото на модерната епоха, чийто същностен белег е диференциацията между гражданското общество и политическата държава и произтичащото от този процес ограничаване на публичната власт и гарантиране на статуса на управляваните².

В тази статия са представени отделни правно-исторически епизоди от конституционната история на САЩ, свързани с две от важните демократични достижения на американския конституционализъм, които контрастират на фона на абсолютните монархии и феодално-съсловните политически режими в Европа през XVII-XVIII век - свободата на печата и ограниченията в мандатността на президента като републикански държавен глава и титуляр на изпълнителната власт. Отделено е място и на историческата поява на религиозния елемент в конституционната клетва на американския президент. Тези епизоди илюстрират еволютивния характер на американския конституционализъм и характерното за него постепенно прерастване на политически практики в устойчиви конституционни традиции, които по пътя на

² Вж. Близнашки, Г. Конституционно право и политическа действителност. – в: Конституционализъм и демокрация. УИ „Св. Климент Охридски“, 2009, стр. 186-207.

трайното си и консенсусно прилагане или чрез изрична конституционализация формират действащия в САЩ конституционен ред.

- I -

На 15 декември 1791 г. влиза в сила Първата поправка в Конституцията на САЩ, като част от цялостен пакет от промени, свързани с основните права и свободи – *Bill of Rights*. Един от най-важните моменти в Първата поправка е конституционната регламентация на свободата на печата:

„Конгресът няма да приема закони, установяващи или забраняващи свободното изповядване на каквато и да било религия, ограничаващи свободата на словото или на печата или ограничаващи правото на хората да се събират мирно и да се обръщат с петиции към правителството за отстраняване на несправедливости“³.

Този лаконичен запис е разгърнат значително в съдържателно отношение от американската съдебна практика, превръщайки се в един сакралните текстове на американския конституционализъм⁴. Самото конституционно закрепване на свободата на печата е истинска революция за своето време, която е продукт на специфичната обществена среда в североамериканските британски колонии през XVII-XVIII в. Формирането на социална и правна среда, в която публичната критика към властта се смята за част от демократичните права и свободи, а не за наказуемо противодържавно деяние, започва в предконституционния период на САЩ. Едно съдебно дело от колониалните времена често се споменава в дебатите по *Bill of Rights* – делото „Короната срещу Джон Петер Зенгер“⁵

³ Цит. по Constitution of the United States of America, 1787. - превод: Кръстан Дянков, Люба Маджарова, 1981 г.

⁴ Вж. Stewart, James Brewer. The Constitution, the Law, and Freedom of Expression, 1787-1987. Southern Illinois University Press. 1987 г.

⁵ Crown v. John Peter Zenger.

В Стария свят, Европа, по онова време властва цензура. Критиката към властта и управниците е строго преследвана и санкционирана. Смята се, че дори когато изнесените критични факти са верни, този който ги е публикувал носи наказателна отговорност за клевета, тъй като подронва доверието в установения държавен ред. В английската юриспруденция се стига дори дотам, че в постулат е превърнато правилото – „колкото повече е истината, толкова по-голяма е клеватата”. И въпреки блестящите тези на Джон Милтън⁶ в „Аеропагитика: Реч до Парламента на Англия за Свободата на нелицензираната издателска дейност” от 1644 г. , който въстава срещу един английски закон от 1534 г., който установява предварително лицензиране на издателите на вестници; въпреки дори отмяната на тези закони в края на 17 век, свобода на печата в Англия практически няма. Всеки дръзнал да публикува критика към властта е заплашен от затвор за клевета⁷.

През първите десетилетия на XVIII век колонията Ню Йорк живее пълноценен обществен живот, със своите интелектуални водачи, политически лидери, изборни кампании за местни власти. Само губернаторът е пряко назначаван от метрополията край Темза. През 1732 г. в Ню Йорк пристига новоназначеният кралски губернатор Уилям Косби – личност, за която най-ласкавите епитети, които се срещат в историческите документи са „арогантен”, „глупав” и „алчен”. Едва стъпил в Манхатън, той влиза в остър конфликт с един от старейшините на градския съвет Рип Ван Дам, който е изпълнявал губернаторските функции в периода от назначаването на Косби до фактическото му встъпването длъжност. Според Косби, Ван Дам трябвало да му даде половината от заплатата, която е получавал през този период. И когато получава категоричен отказ от Ван Дам, завежда дело срещу него.

След серия от машинации Косби се опитва в разрез с правомощията си да принуди Върховния съд на Ню Йорк да гледа делото като *equity court* („съд на

⁶ Джон Милтън е английски поет и памфлетист (1608-1674), сред чиито най-известни съчинения за „Аеропагитика” за свободата на печата и „За образованието”.

⁷ Вж. George D. Haimbaugh Jr., *Press Law in Modern Democracies: a Comparative Study*, Edited by Phina Lahav, 9 Md. J. Int'l L. 383 (1985).

справедливостта“ – типичен за общото право), за да избегне участието на съдебно жури. Ван Дам оспорва действията му, но Върховният съд ги легитимира с два гласа „за“ и един „против“. Въпреки успеха си, Косби без колебание уволнява противопоставилия се съдия Луис Морис. Обществената полемика се ожесточава, надига се силна опозиция срещу волунтаризма на новия губернатор. Тримата влиятелни нюйоркчани – Рип Ван Дам, Луис Морис и неговия адвокат Джеймс Александър създават Популярната партия.

Междувременно Косби назначава за главен редактор (по-точно цензор) на единствения вестник в Града „*New York Gazette*“ своя доверен човек Франсис Харисън, когото в историографията често наричат „главен ласкател“. И така вестникът се превръща в хвалебствена трибуна за „мъдрите“ дела на достойния кралски довереник. В отговор Джеймс Александър решава да основе „*New York Weekly Journal*“, смятан за първия независим политически седмичник в Америка. В Ню Йорк по това време има само две печатници – едната вече е ангажирана с проправителствения вестник, а другата, собственост на Петер Зенгер, до този момент се препитава с печатане на религиозни трактати. Новият вестник се появява по улиците на Ню Йорк на 5 ноември 1733 г. Седмици наред в новото издание се публикуват остро критични материали срещу губернатора и неговата неспособност да управлява в съответствие с демократичните нрави на колониален Ню Йорк. Опозицията на Косби набира мощ. След тежка предизборна кампания и въпреки манипулациите от страна на губернаторската администрация, уволненият съдия Луис Морис печели изборите в окръг Уестчестър и място в провинциалното събрание на Ню Йорк. „*New York Weekly Journal*“ става не само флагман на политическата критика, но и надига силен глас в подкрепа на свободата на словото и печата:

„Потискането на свободата на пресата скоро ще бъде последвано от загуба на свободата въобще, защото именно тя е най-същинска част от свободата и може би е и най-добрата нейна защита. Дори само ограничаването на пресата може да

има фатални последствия. Никоя нация, древна или модерна, не е губила свободата на изразяване, писане или публикуване на убежденията си, без да загуби заедно с това и цялата си свобода и да се превърне в нация от роби.”⁸

Губернаторът Косби прави два неуспешни опита да осъди Зенгер за клевета срещу властта. Съдебните заседатели отхвърлят исканията му, защото не могат да установят кой е точния автор на „скандалните” статии, които предвидливо се публикуват във вестника неподписани. Тогава Косби обявява награда от петдесет паунда за този, който открие кои са авторите и през октомври 1733 г. издава заповед няколко поредни броя от вестника да бъдат изгорени. Скандалът се разраства. Репресията също.

На 17 ноември 1733 г., в изпълнение на заповед на губернатора, шерифът на Ню Йорк арестува Зенгер по обвинение в клеветнически публикации срещу управлението. На следващият ден *“New York Weekly Journal ”* не излиза. Джеймс Александър и съпругата на Зенгер, Ана обаче успяват да възстановят издаването на вестника само след седмица. На челото му е публикувано „извинение“ от Петер Зенгер:

„Миналата седмица бяхте разочаровани от моя вестник, поради което е мой дълг да поднеса извинението си, а то е такава. На този Божии ден, седемнадесети, бях арестуван и хвърлен в градския затвор по заповед на губернатора, почитаемия Франсис Харисън и други членове на Съвета (копие от която, ако е рекъл Господ, ще видите). Бидейки затворен, аз нямам свободата на перото, мастилото и хартията или пък да се виждам и да разговарям с хора, преди да се явя пред почитаемия върховен съдия по жалбата срещу моя арест следващата

⁸ Цит. по Linder, D. The Trial of John Peter Zenger and the Birth of Freedom of the Press. – in: U.S. Department of State publication, *Historians on America* (2007).

сряда... Всичко това, мисля без съмнение е напълно задоволително извинение за вас, заедно не ви изпратих броя от миналата седмица, и се надявам в бъдеще, имайки свободата да говоря с моите служители през дупката във вратата на моята килия, да ви забавлявам с моя седмичен вестник, както и преди.”⁹

Смелият издател остава в затвора осем месеца, тъй като под натиска на Косби съдиите определят непосилен размер на паричната гаранция – 800 паунда. Вестникът продължава да излиза, а каузата му печели общественото мнение.

В тази атмосфера през лятото на 1735 г. започва съдебният процес срещу Петер Зенгер. Първоначално негови адвокати са Джеймс Александър и Уилям Смит, но под влияние на губернатора, те са отстранени от адвокатската колегия след като искат отвод на подбраните от самия Косби съдии. Тогава защитата на издателя се поема от 60-годишния адвокат от Филадельфия Андрю Хамилтън – един от най-авторитетните адвокати в Северна Америка по онова време.

На пръв поглед процесът изглежда напълно безнадежден за Зенгер. По силата на установените съдопроизводствени правила, съдебните заседатели се произнасят само по фактите – в случая това означава да потвърдят наличието на подобни публикации. Тълкуването и прилагането на закона към тези факти е работа на съдията. Правото на Британската империя е безусловно в такива случаи – достатъчен е самият факт на публикуването на критики към властта, за да бъде наложено наказание за клевета¹⁰. Но Хамилтън прави нещо изключително. И като стратегия за водене на този процес, и като защитна пледоария. Той не отрича факта на умишленото публикуване на „клеветническите” материали в *“New York Weekly Journal”* и признава, че буквата на закона в такива случаи изисква наказание. Но се обръща към

⁹ Ibidem.

¹⁰ Вж. Michael Kent Curtis. Free Speech, “The People’s Darling Privilege” Struggles for Freedom of Expression in American History. Duke University Press, 2000, p. 40-42

съдебните заседатели, като ги призовава да упражнят едно старо традиционно правомощие съдебното жури има - да „обезсилят закона”, ако по тяхно убеждение стриктното прилагане на неговата буква би довело до несправедлива присъда. Той настоява съдебните заседатели да се произнесат не само по фактите, които са безспорни – има такива статии и те са в ръцете на всеки нюйоркчанин - но и да се произнесат дали да бъдат приложени в този конкретен случай наказателните разпоредби за клевета. Оспорвайки приложимостта на тези британски закони, Хамилтън припомня, че в Англия има закони, според които ако някой посегне да удари друго в Уестминстър хол докато съдът заседава, той трябва да загуби ръката си, имуществото си и земята си. И пита – може ли този закон да се приложи и в провинция Ню Йорк. В различна социална среда и в друго време. За да стигне до онези паметни слова, които остават в историята на американската юриспруденция и дават основата на свободата на пресата, закрепена по-сетне в Първата поправка на Конституцията на САЩ:

„Загубата на свободата е по-лоша от смъртта... Въпросът пред Съда и пред вас, господа съдебни заседатели, не е малозначителен или твърде частен. Това не е каузата на един беден печатар, нито пък единствено на Ню Йорк. Не! Със своите последствия този случай може да засегне всеки свободен човек, който живее под британско управление в континентална Америка. Това е най-добрата кауза. Каузата на свободата. И аз не се съмнявам, че вашето правилно поведение днес не само ще ви донесе обичта и положителната оценка на вашите съграждани. Но и всеки човек, който предпочита свободата пред робския живот ще ви благослови и почита, като хора, които са се противопоставили на тиранията и с една безпристрастна и почтена присъда са гарантирали за всички нас, за нашите наследници и съседи, че законите на нашата страна ни дават правото свободно да критикуваме и да се

противопоставяме на произвола на властта (поне в тази част на света) като говорим и пишем истината.”

Съдебните заседатели обезсилват приложението на закона и се произнасят – „невинен”. Делото „Зенгер” приключва с победа на свободата над репресията и злоупотребата с власт. Справедливостта, като висш правен принцип е защитена срещу беззаконието, облечено в правни норми. Създаден е съдебен прецедент – публичната критика срещу властта, която се основава на реални факти, не се счита за клевета. През следващите няколко десетилетия този принцип е възприет във всички североамерикански колонии и се превръща в правно-историческия фундамент за бъдещата конституционна уредба на свободата на печата в САЩ.

- II -

Една от проявните форми на ограниченията на властта е лимитирането на броя на мандатите на титуляра на изпълнителната власт в президентските системи, респ. на държавния глава в парламентарните и полупрезидентските. Това е общоприет принцип на съвременния конституционализъм. Неговите непосредствени правно-исторически основания се разкриват в конституционната история на САЩ.

Понастоящем действа Двадесет и втората поправка в американската конституция, която изрично урежда ограничение в броя на мандатите, за които едно лице може да бъде избрано за президент на САЩ – не повече от два 4-годишни мандата. Тази конституционна поправка закрепва изрично една неписана конституционна конвенция, съблюдавана повече от сто години, но прекъсната по времето на Франклин Делано Рузвелт, който служи четири поредни мандата в извънредните условия на Голямата депресия и Втората световна война. Това ограничение се отнася и до случаите, когато като последица от предсрочно прекратяване на правомощията на действащия президент, встъпва в длъжност вицепрезидента и заема поста повече от две години.

Ето как се формира тази конституционна традиция. Още в периода преди обявяването на Независимостта, в някои от североамериканските колонии са въведени изисквания за мандатност. Фундаменталните регулации на Кънектикът (*Fundamental Orders*) от 1639 г., например, установяват едногодишен мандат на колониалния губернатор и забрана за два последователни мандата. По-късно, след Независимостта, позовавайки се на традициите от времето на Римската република (509-47 г. пр.н.е.) създателите на щатската конституция на Пенсилвания от 1776 г. въвеждат мандатност на членовете на Законодателното събрание. Конституционният акт на Конфедерацията от 1781 г. – *Articles of Confederation* – също въвежда тригодишен мандат за членовете на Континенталния конгрес. В конституцията на САЩ обаче не са установени изрични ограничения в броя на мандатите на президента. Това става по пътя на политическата традиция, създадена от Джордж Вашингтон, който първо отказва да узурпира властта след успешния изход на Войната за независимост, а в последствие се оттегля след два мандата на президентския пост. За да се разбере в цялост политическото значение на тези актове на Вашингтон, следва да се има предвид цялостния историко-политически контекст в онези времена на кипеж.

През 60-те години на XVIII век съпротивата срещу британския суверенитет вече клокочи. Американските колонии са подложени на редица тегоби и ограничения в сравнение с останалите поданици на британската корона. Приетият през 1689 г. *Bill of Rights* гарантира съдебен процес с участието на жури, но за колонистите в Северна Америка Лондон налага извънредна юрисдикция на военните адмиралтейски съдилища. Наред с това, недоволството се разпалва и от поредицата прекомерни данъчни повинности, които метрополията въвежда в тринайсетте колонии. Митата за стоките, внасяни в колониите по силата на Закона за захарта от 1764 г., са станали драстични. Законът за гербовия налог от 1765 г. пък за първи път изисква всеки документ, списание, друго издание и дори картите за игра да носят гербови марки, за които се плаща съответна такса на кралската хазна. На всичкото

отгоре, същата година Британският парламент задължава колонистите да осигуряват за своя сметка подслон и храна на британските войници (Закона за разквартироването).

„Данъчното облагане без представителство е тирания”¹¹, провиква се Джеймс Отис¹² на градско събрание в Бостън през 1764 г. Броженето в Америка се разраства. През октомври 1765 г., в Ню Йорк се събират делегати от девет колонии (без Джорджия, Северна Каролина, Вирджиния и Ню Хемпшир). Те приемат резолюция до крал Джордж III, с която отхвърлят легитимността на данъците, с които ги облага Британската империя, защото колонистите не са представени в Парламента и нямат изборителни права. Следователно, казват те, в духа на *Bill of Rights*, единствено колониалните събрания имат властта да налагат данъци в колониите, защото само те представляват населението. И още - правото на съдебен процес с участието на жури е неотменно право, което е потъпкано с юрисдикцията на военните съдилища в колониите. Един от най-важните текстове в тази резолюция е, че британският Парламент не представлява колонистите, след като те не са участвали в избирането му.

Колониите започват да бойкотират внасяните от Англия стоки. Създава се патриотичната организация „Синове на Свободата”, която организира протести, издига дървени стълбове, окичени с призови за независимост¹³ и публично изгаря чучело на британския губернатор. През януари 1766 г. Градското събрание в Ню Йорк отказва да изпълни искането на главнокомандващия на британските войски в Америка генерал Томас Гейдж, в съответствие със Закона за разквартироването, нюйоркчани да осигурят храна и подслон на редовните армейски части. Стига се и до стълкновения...

¹¹ Smith, D.A. *Tax Crusaders and the Politics of Direct Democracy*, 1998, p. 21-23.

¹² Джеймс Отис (1725-1783) е адвокат и член на законодателното събрание в провинция Масачусетс.

¹³ Liberty Poles – високи дървени стълбове, окичени с проламации за независимост и срещу колониална Англия, които обикновено са издигани от американските патриоти на площадите в Бостън, Ню Йорк, Филадельфия и останалите градове от тринайсетте колонии в Северна Америка, както и из много частни имоти през 60-те и 70-те години на 18 век. Тази практика вдъхновява и служи за пример на революционерите във Франция, които издигат *arbres de la liberté* („дърво на свободата”).

Въпреки отмяната на Закона за гербовия налог през март 1766 г., когато Бенджамин Франклин се явява пред Британския парламент и пледира срещу него, напрежението се разраства. Скоро метрополията в Лондон издава нов закон, който прокламира изключителното право на Парламента да налага закони, валидни за цялата територия на империята. Нови данъци са наложени на американските колонии с *Таунсенд акт* през 1767 г. Стига се до Бостънското клане на 5 март 1770 г. и прословутото Бостънско „пиене на чай“ през 1773 г. Въобще, оспорването на британския суверенитет бележи обществения живот на североамериканските колонии през следващите години. В опит да се координират усилията срещу Лондон се свиква Първият Континентален конгрес във Филадельфия с делегати от 12 колонии (без Джорджия).

Войната избухва на 19 април 1775 г. с битката при Лексингтън и Конкорд. На свикания през май Втори континентален конгрес се взема решение за създаване на Континенталната армия, а за неин главнокомандващ е определен генерал Джордж Вашингтон. В същото време Томас Пейн печели умовете и сърцата на патриотично настроените американци, публикувайки своя прочут памфлет „*Здравият разум*“ през януари 1776 г., където прокламира републиканизмът и независимостта, като единствен път към по-добро бъдеще.

На 4 юли 1776 г. е приета Декларацията за независимостта, с която тринайсетте щата официално отхвърлят суверенитета на Британската империя, за да поставят началото на САЩ. На 9 юли провинциалното събрание на Ню Йорк утвърждава декларацията. В Манхатън въодушевени патриоти събарят статуята на омразния английски крал Джордж III, издигната на Боулинг Грийн и я пращат за претопяване във военни муниципи. Тъкмо в тези дни, през юли-август 1776 г., войната стига до Ню Йорк. Британските войски - около 22000 души, в това число и 9000 германци¹⁴ - под командването на генерал Уилям Хоу се изправят срещу по-малобройната Континентална армия (около 19000 души), водена от Джордж Вашингтон.

¹⁴ Тези германци са били наричани хесианци. Това става и повод години по-късно в известния роман на Уошингтън Ървинг „Слийпи Холоу“, конникът без глава е описан като хесианец.

На 27 август 1776 г. става най-голямата битка до този момент на територията на Северна Америка - Битката за Бруклин, в която участват близо 40000 души (в т.ч. британските военноморски части). След драматично сражение, патриотите са изтласкани при Бруклинските възвишения¹⁵. Намесата на Франция ускорява края на войната и през 1783 г. в Париж е подписан мирният договор, по силата на който САЩ са признати за суверенна държава. Британските войски се оттеглят от Ню Йорк на 25 ноември 1783 г., а няколко дни по-късно, на 4 декември, в „Таверната на Франсис“¹⁶, която и до днес се намира на ъгъла на Брод и Пърл стрийт във Финансовия квартал в Долен Манхатън, Джордж Вашингтон се сбогува с неговите офицери¹⁷. Освен красивата патетика на този жест, оттеглянето на легендарния пълководец съставлява именно този важен държавнически акт, който открива пътя на САЩ към демокрацията и гражданското управление. Имайки почти абсолютната власт, авторитет и военна мощ в ръцете си, Вашингтон дори и не помисля да узурпира властта на вече независимата държава, както и преди, и след това се е случвало неведнъж в Стария свят. Този негов акт често е сравняван с примера на Луций Квинкций Цинцинат от епохата на Римската република (V в. пр.н.е.), който на два пъти е призван от Сената да оглави империята, като консул и като диктатор, за да сломи бунтовници и врагове, след което сам се оттегля в провинциалното си имение, за да даде възможност на народните представители да управляват, според дадените им права.

Английският крал Джордж III първоначално очаква, че генерал Вашингтон ще поеме по пътя на авторитарното управление, което евентуално би спомогнало за възвръщане на изгубените британски позиции в бившите колонии. Когато научава за намерението на Вашингтон да се оттегли, той казва пророчески, че ако наистина стори това генералът ще стане най-великият човек

¹⁵ Вж Цекон, Б. Ню Йорк – олтарът на модерния свят. Изд. „Сиела“, 2011, 209 с.

¹⁶ Историческа сграда в Ню Йорк, построена през 1671 г. и неколкратно преустройвана през годините. В нея са се помещавали министерствата на финансите, на войната и на външните работи в годините след приемането на Конституцията на САЩ и встъпването в длъжност на Вашингтон като първия президент на САЩ, когато за кратко Ню Йорк е столица (1789-1790 г.)

¹⁷ Schlesinger, A. The Almanac of American History, 2004 Bromton Books, 138 p.

в историята. Така и става... Джордж Вашингтон – „пръв във войната, пръв в мира и пръв в сърцата на своите сънародници”¹⁸, в разрез с характерните политически практики на епохата се отказва от абсолютната власт, за да даде път на първата демократична републиканска конституция и на свободните избори. Избран е за първия президент на новата република, после е преизбран за втори пореден мандат, след което отново сам се оттегля от властта, с което създава конституционната традиция президентският пост да се заема не повече от два мандата. Традиция, която се следва неотклонно в по-сетнешната история на Америка и се възприема в повечето модерни конституционни системи. Рядък за времето си урок по лидерство, държавническа мъдрост и вяра в демократичните правила.

- III -

Общонационалният държавотворен кипез на САЩ е особено отчетлив в конституционните дебати през 1877-78 г. Сблъсъкът е между антифедералистите, които подкрепят старата конфедерална форма на САЩ със силни щатски правомощия и символична централна власт, и федералистите – привърженици на новата конституция. Антифедералистите публикуват редица свои статии в нюйоркския печат под псевдонимите Като и Брут¹⁹. В отговор в нюйоркските вестници *The Independent Journal* и *The New York Packet*, се появява знаменитата поредица от 85 статии и есета на Александър Хамилтън, Джон Джей и Джеймс Медисън. Те стават известни като „Федералистките книжа” и проправят политическия път на американската конституция. За тях по-късно Томас Джеферсън ще каже: „това е най-добрият коментар за принципите на управлението, писан някога”.

¹⁸ Реч в памет на Вашингтон пред двете камари на федералния конгрес, произнесена от Лий Хенри (1756-1818) - известен деец на Американската революция, член на Континенталния конгрес, губернатор на Вирджиния, застъпник за приемането на Конституцията на САЩ, избран в Деветия Конгрес на САЩ (1799-1801), изт.: *Biographical Directory of the United States Congress*.

¹⁹ Furtwangler, Al. *The Authority of Publius: A Reading of the Federalist Papers*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1984, p. 48-49.

В крайна сметка през юни 1788 г. конституцията е ратифицирана от щатите и влиза в сила през март на следващата 1789 г., когато в Ню Йорк се събира Първият Конгрес на САЩ, пред който полага клетва и първият американски президент – Джордж Вашингтон. Именно тогава институтът на конституционната клетва придобива съвременните си характеристики. Президентът Вашингтон пристига тържествено след 7-дневно пътуване от дома си в Маунт Върнън, по време на което навсякъде е посрещан с акламации, тържествени събрания и спонтанни митинги – Александрия, Балтимор, Уилмингтън, Филадельфия... Както свидетелства един холандски дипломат от това време, посрещането на легендарният пълководец и държавник в Ню Йорк е не по-малко вълнуващо²⁰. Специално построена баржа с облечени в бяло моряци и нарочна делегация от трима сенатори, петима конгресмени и трима представители на градските власти, обградени с цяла флотилия от плавателни съдове с местни нотабили и много граждани, пресича река Хъдсън, за да посрещне президента в отсрещния Елизабеттаун в щата Ню Джърси. Топовни салюти се чуват от Батарейта в южния край на Манхатън, когато Вашингтон стъпва на острова. Няколко дни Конгресът, който заседава във Федералната палата на Уолстрийт, уточнява процедурата по полагане на клетва, предвидена в чл. 2, ал. 8 от конституцията.

На 30 април 1789 г. президентът е поканен на тържествената сесия. На балкона на Федералната палата пред погледите на многолюдно гражданство Вашингтон полага предвидената конституционна клетва. Според някои исторически извори свещеникът, пред когото трябвало да се положи клетвата, се оказал без екземпляр от Библията. Наложило се бързо да донесат екземпляр на Светото писание от близка масонска ложа. Полагането на клетва с вдигната дясна ръка над християнска Библия се превръща в конституционна конвенция, съблюдавана от повечето американски президенти, с изключение на 26-я президент на САЩ Теодор Рузвелт през 1901 г., както и на 6-я президент Джон

²⁰ The Inauguration of George Washington, 1789. EyeWitness to History, www.eyewitnesstohistory.com (2005).

Куинси Адамс (1825 г.) и 14-я Франклин Пиърс (1853 г.), които полагат клетва над сборник с правни актове.

Тогава Вашингтон произнася тази първа конституционна клетва в историята на САЩ, чието съдържание е посочено в чл. 2, ал. 8 от конституцията: *„Аз тържествено се заклевам (или декларирам), че добросъвестно ще изпълнявам длъжността президент на Съединените щати и ще правя всичко, което е по силите ми, за опазване, защита и подкрепа на Конституцията на Съединените щати“*²¹. Вашингтон обаче прибавя накрая и фразата: *„И нека Господ да ни помага“*. Така възниква още един политически прецедент, който се превръща в конституционна традиция. Привнасянето на такъв религиозен елемент в конституционната клетва на президента на САЩ е характерно и до днес за американския конституционализъм, макар че понякога е предмет на политически полемики. Изключение прави отново 26-я президент Теодор Рузвелт, който завършва клетвата с израза *„Заклех се“*.

Следва да се отбележи, че точният текст на чл. 2, ал. 8 от конституцията на САЩ предвижда две форми на този конституционен акт – клетва (oath) или тържествена декларация (affirmation). Включването на втората форма – тържествената декларация – се свързва с влиянието на квакерите, които интерпретирали буквално библейския текст: *„А преди всичко, братя мои, не се кълнете ни в небе, ни в земя, нито с друга някоя клетва; думата ви да бъде: да, да и не, не, за да не паднете под осъждане“* (Иаков 5:12)²². Споменатият 14-ти президент Пиърс е единственият, който е използвал формата на тържествена декларация при встъпване в длъжност.

- IV -

Процесът на формиране на американската нация и развитието на американския конституционализъм във висока степен се припокриват. В онази

²¹ Цит. по Constitution of the United States of America, 1787. - превод: Кръстан Дянков, Люба Маджарова, 1981 г.

²² Съборно послание на Иаков, цит. По Библия, изд. на Светия синод на БПЦ, 1982 г.

епоха Америка се превръща в социално-политически образ на обетованата земя, в която всеки, който има куража да се качи на претъпканите емигрантски кораби и преживее тежкото пътуване, получава шанс за ново начало, за нов живот. За скъсване с несретата на тежкото минало, с житейски провали и изпитания, които всеки би искал да бъдат забравени. Никога преди това шансът да се случи такова нещо не е бил толкова реален. Онзи, който стори това неусетно скъсва със старите стереотипи и национални обвързаности. Идентифицира себе си с интересите, проблемите и ценностите на новото общество, в което попада. Така, постепенно, оформилото се още в периода на Войната за независимост американско самосъзнание, укрепва и става все по-видимо с всеки новодошъл на американска земя. Новият живот формира нова национална идентичност около споделени ценности – права и свободи, религиозна толерантност, демократично устройство.

Американската революция и нейните конкретно-исторически, ценностни и политически измерения неизбежно се преплитат със събитията и процесите в Европа и специално с перипетиите в политическите борби и интелектуалните търсения във Франция, Англия и Нидерландия. Налице е взаимно проникване на политически и конституционни идеи. В литературата има различни възгледи за това чие е преобладаващото въздействие - на френската Декларация за правата на човека и гражданина върху на американския Бил за правата или обратно²³. Независимо от гледната точка по този въпрос, следва да се подчертае, че Новата земя отвъд океана в онези години пленява европейското въображение. Това е така, защото там все още няма дълбоко враснали в социалната тъкан класови различия, религиозната и политическата свобода са значителни за своето време. В градовете на стария континент от уста на уста се предават разкази на преселниците за високи надници и ниски данъци в САЩ; за изобилие от плодородна земя, достъпна по закон за всеки; за липса на феодална аристокрация, за демократични порядки и религиозна толерантност.

²³ Танчев, Е., Белов, М. Сравнително конституционно право. Изд. „Сибис“, 2009, стр. 94.

Неслучайно годишните обръщения на американския президент се четат на глас и се поглъщат жадно от хората. Както пише един ирландски вестник от онова време: „Четяхме този документ все едно е писан за нас”²⁴.

Всичко това оказва своето интелектуално и политическо влияние в Европа. Френската революция също черпи идейно-политическо вдъхновение не само от обществените реалности във Франция, но и от републиката в Новия свят, от политическата реализация на идеите на „бащи-основатели“. Не е случайно, че Декларацията за правата на човека и гражданина, приета от френското Учредително събрание през 1789 г., освен на идеите на Просвещението, се обляга и на ценностите, въплътени в американската Декларация за независимостта, прогласена повече от десетилетие по-рано. Историческите хроники съдържат и интересни свидетелства за проявленията на това взаимно проникване и влияние. Томас Пейн²⁵, без да знае и дума френски, е избран в Учредителното събрание на Франция. Прочутото парижко кафене „Прокоп”²⁶ – средище на енциклопедистите и на дейците на революцията, отбелязва смъртта на Бенджамин Франклин на 15 юни 1790 г., след като френското Национално събрание обявява траур²⁷. Французинът Лафайет²⁸ пък се включва активно в политическите борби отвъд океана в първите дни на революционното усилие.

Показателен за значението, което се отдава в революционна Франция на идеалите на Американската революция, е един емоционално-символичен жест на маркиз Лафайет. След като разпорежда да бъде съборена Бастилията през

²⁴ Джонсън, П. История на американския народ, издателство „Рива”, 2002 г., стр. 318.

²⁵ Един от Бащите-основатели на САЩ (1737-1809 г.), изиграл огромна роля в идейното обосноваване на независимостта на САЩ от Великобритания и за формирането на американската нация. Автор на значими съчинения като „Здравият разум” (1776) и „Правата на човека” (1791).

²⁶ Кафене „Прокоп” е известно кафене в Париж, където са се събирал парижкият интелектуален елит в края на XVIII век, вкл. Волтер, Дантон, Робеспьер.

²⁷ Вж. Chinard, G. The Apotheosis of Benjamin Franklin Paris, 1790-1791.

²⁸ Маркиз дьо Лафайет е френски аристократ и офицер, участвал в Американската революция под командването на Джордж Вашингтон, а след завръщането си във Франция през 1788 е активен участник във Френската революция - инициатор на свикването на Генералните щати, участвал в изготвянето на проекта на Декларацията за правата на човека и гражданина и е назначен за предводител на френската Национална гвардия.

1790 г., той изпраща нейния главен ключ на президента Джордж Вашингтон в САЩ „в знак на признание за пътеводните американски принципи, които отвориха тези врати”²⁹. Както сам казва в писмото си Лафайет, като „мисионер на свободата” той дължи този жест към „нейния патриарх”. И до днес ключът от Бастилията, станала символ на деспотизма и стария режим, може да се види в Маунт Върнън - дома-музей на първия американски президент.

С всички особености на историческата епоха – все още демократичните възжеления се преплитат със съществуването на робството, изборителното право принадлежи за мъжете, които притежават собственост - но пътят към мащабна социална промяна и преодоляване на тези феодални атавизми е открит. Конституцията на САЩ по дух и съдържание е еманация на зараждащата се епоха на либералния конституционализъм³⁰. Политическите институции, които учредява, „балансите и противовесите“, които характеризират американския модел на разделение на властите, механизмите за координация и взаимодействие в рамките на федералната конституционна система, са подчинени на ограничаването на властта и гарантирането на индивидуалната свобода³¹. В същото време, социално-политическите процеси в периода на приемане на конституцията съставляват преходен етап от колониално-феодални към либерално-демократични политически отношения.

Анализът на ценностните и политически възгледи на „бащите-основатели“, изразени в дебатите по време на Конституционния конвент, дават основание да се приеме, че американската конституция по онова време закрепва баланса между политическата традиция и механизми от миналото и отварянето на политическата система към новите демократични тенденции, произтичащи от Американската революция. В този смисъл конституцията на САЩ не е

²⁹ Вж. Морао, А. История на САЩ. София, изд. „Книгоцвет“, 1992, 523 с.; Б.а. Ключът от Бастилията и до днес са изложени в дома-музей на Вашингтон в Маунт Върнън.

³⁰ Вж. Близнашки, Г. Еволюция на конституционализма. София. УИ „Св. Климент Охридски“, 2017, стр. 142-183.

³¹ Вж. Друмева, Е. Конституционно право. София. „Сиби“, 2006 г., стр. 194-200.

радикален революционен документ, а израз на повече или по-малко осъзнат стремеж дълбоките социално-политически промени да протичат еволютивно и контролирано³². Характерният за правните системи на общото право път на съдебната практика прави възможно динамичното развитие на конституционната уредба, съобразно променящите се социални, политически и икономически условия. Разгледаните отделни епизоди от конституционната история на САЩ илюстрират именно това характерно за американския конституционализъм прерастване на политически практики в устойчиви конституционни традиции, които по пътя на трайното си и консенсусно прилагане или чрез изрично закрепване на конституционно ниво формират действащото конституционно право на САЩ.

³² Griffin, St. M. American Constitutionalism. From Theory to Politics. Princeton University Press, 1996, p. 16.